

FERENCZY Rita – SZUROMI Szabolcs Anzelm O.Praem.

A TERMÉSZETES SZEMÉLY JOGKÉPESSÉGÉNEK MEGSZŰNÉSE. A HOLTNAK NYILVÁNÍTÁS POLGÁRJOGI ÉS KÁNONJOGI ASPEKTUSA

I. BEVEZETÉS; II. A HALÁL IDŐPONTJA A MAGYAR POLGÁRI JOGBAN; III. A HOLTNAK NYILVÁNÍTÁS ÉS A HALÁL TÉNYÉNEK MEGÁLLAPÍTÁSA; IV. A HÁZASTÁRS HOLTNAK NYILVÁNÍTÁSÁÉRT FOLYÓ ELJÁRÁS A KÁNONJOGBAN; V. ÖSSZEZEGÉS.

I. BEVEZETÉS

Az emberi személy jogképessége alapvetően a személy létezéséhez kötődik, így annak megszűnése a személy „megszűnéséhez”, azaz halálához kapcsolódik. Ez igaz a római jog felfogására is emellett, hogy ott találunk más jogképességet befolyásoló tényezőket is (vö. *capitis deminutio*). A római jogban a halál tényének bizonyítási kötelezettsége az arra hivatkozóra hárult. Azokban az esetekben, amelyekben tényekkel nem lehetett bizonyítani a személy elhalálózását, a pusztán távollét is szolgálhatott a halállal beálló jogkövetkezmények kinyilvánításához.¹ Ennek a távollétnek huzamosabb ideig kellett tartania, amely időszak alatt az eltűnt semmilyen életjelet sem adott magáról.² A bizonyítást megkönnyítette, ha az eltűnés életveszélyes körülmények között történt. A halállal hasonló megítélés alá eső ilyen eltűnés eredményeképpen a feleség új házasságot köthetett. Amennyiben az eltűnt személy visszatért jogai teljesen visszaálltak, kivéve, ha a távollét oka hadifogság volt.³ A hadifoglyot a római jog rabszolgának minősítette, így a hadifogságba esett római polgár elvesztette személyi és vagyoni jogait fogságának idejére. A fogságból kiszabadult polgár jogai csak részben álltak helyre, így korábbi *manus* nélkül kötött házassága már nem.

A római jog erőteljes befolyást gyakorolt a kánonjogra különösen a 11. század végétől.⁴ Ennek köszönhetően a személy jogképességének megszűnésére vonatkozó jogi álláspont, hangsúlyeltolódásokkal ugyan, de tükrözte a római jogi gyö-

¹ FÖLDI A.–HAMZA G., *A római jog története és intéstitúciói*, Budapest 1998.³ 201.

² D. 48. 5. 12. *Mulier cum absentem virum audisset vita functum esse, alii se iunxit: mox maritus reversus est. quacro, quid adversus eam mulierem statuendum sit. respondit tam iuris quam facti quaestionem moveri: nam si longo tempore transactio sine ullius stupri probatione falsis rumoribus inducta, quasi soluta priore vinculo, legitimis nuptiis secundis iuncta est, quod verisimile est deceptam eam fuisse nihil vindicta dignum videri potest: quod si ficta mariti morsargumentumfaciendis nuptiis probabitur praestitisse, cum hoc facto pudicitia laboretur.* KRUEGER, P.–MOMMSEN, T. (ed.), *Institutiones, Digesta* (Corpus iuris civilis I), Berolini 1905. 796.

³ DÖMÖTÖR, L., *A hadifoglyok jogállása a római jogban* (Eötvös Lóránd Tudomány Egyetem Jogi Tanulmányok), Budapest 1997.

⁴ ERDŐ, P., *Storia della scienza del diritto canonico. Una introduzione*, Roma 1999. 35-36.

kereket. A halál tényét alapvetően az egyház által vezetett halotti anyakönyv igazolta.⁵ Ebből kifolyólag a halál megállapítása, illetve a holtak nyilvánítási eljárás, az egyházi bíróságok hatáskörébe tartozott a modern korig. A jogvélem, a római alapállással szemben, az eltűnt személyt holtak tekintette, amely kimondható volt a távollét huzamossága, illetve a veszélyhelyzetben való eltűnés esetében. Ezek az eljárások fontosak voltak az örökösödés, de az újráházasság lehetőségéért is.⁶ A XIX. századra általánosan elvált egymástól az egyházi és állami kompetencia az örökösödés és a házasság területén is,⁷ így jelenleg az egyházi halotti anyakönyv kiállítása, más esetekben pedig a holttan nyilvánítási eljárás lefolytatása, alapvetően a szabad állapot meghatározására szolgál az egyházjogban.

II. A HALÁL IDŐPONTJA A MAGYAR POLGÁRI JOGBAN

Magyarországon az 1894. június 24-én szentesített és július 1-én kihirdetett 1894. évi 16. tc. rendezte a polgári örökösödési eljárást. E szerint az örökösödési eljárás megindítására az örökgyó elhunya vagy holtak nyilvánítása után kerülhetett sor, vagy hivatalból, vagy valamely érdekelt fél kérésére.⁸ Az egyes eseteket a 2. és 3. § nevesítette.⁹ Az állami anyakönyvezésről szóló 1894. december 9-én jóváhagyott és december 18-án kihirdetett 1894. évi 33. tc. 1. §-ában rögzítette, hogy a születések, házasságok és halálesetek közhitelű nyilvántartására az állami anyakönyvek hivatottak, de egyben arról is rendelkezett, hogy a törvény hatálybalépése előtt vezetett egyházi anyakönyvekből továbbra is kiállíthatók a korábbi időszakot érintő közhitelű kivonatok az illetékes egyházi hatóság által.¹⁰ Ezzel lényegében megtörtént Magyarországon az örökösödés, a házasságkötés és az anyakönyvezés szekularizációja, azaz levasztása az egyházi adminisztrációról.¹¹

⁵ SZUROMI SZ.A., *Egyházi intézménytörténet* (Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae I/5), Budapest 2003. 143-149.

⁶ MEZEY B. (szerk.), *Magyar jogtörténet*, Budapest 1996. 76.

⁷ SZUROMI SZ., *Megjegyzések az egyház és állam modern kori viszonyának változásaihoz*, in *Jogtörténeti szemle* 2 (2003) 7-13, különösen 8.

⁸ 1894. évi XVI. tc. az örökösödési eljárásról, 1. §. *Magyar Törvénytar* (1894-1895. évi törvények), Budapest 1897. 99.

⁹ 2. §. Hivatalból indítandó meg az örökösödési eljárás:

(1) ha az örökös, az utóörökös, vagy a kötelestársra jogosított, kiskorú (...) gondnokság alá van helyezve, avagy méhmagzat, vagy még meg nem született személy (vö. 102. §); (2) ha még csak létesítendő közérdekű alapítvány van örökös vagy utóörökös minőségben érdekelve; (3) ha az örökös, az utóörökös, vagy kötelestársra jogosított (...) ismeretlen helyen távol van; (4) ha tudvalevő örökös általában nem létezik; (5) [4. §. Ha a hagyatékhöz ingatlan vagyon tartozik és az örökgyó halálától /a holtak nyilvánító ítélet jogerőre emelkedésétől/ számított három hónap alatt sem az örökösödési eljárás megindítását nem kérte az érdekeltek valamelyike, sem pedig ugyanezen határidő alatt örökösödési vagy hagyományi bizonyítvány kiadása iránti kérelmet elő nem terjesztettek (...); 69. §. Ha a hagyatékhöz tartozó, de az örökgyó tulajdonánál még be nem jegyzett ingatlan mint örökség vagy hagyomány szállott az örökgyóra: a még le nem tárgyalt kapcsolatos egy vagy több előző hagyaték tárgyalását hivatalból meg kell indítani. (...)]

¹⁰ Vö. 1894. évi 33. tc. 94. §.

¹¹ Vö. FERENCZY R.–SZUROMI SZ.A., *Az egyházi házasság mint államilag elismert házassági kötelék (kritikai megjegyzések jogtörténeti, civiljogi és kánonjogi szempontból)*, in *Jogtudományi közlöny* 57 (2002) 184-189, különösen 185.

Az 1894. évi 33. tc. III. fejezetében a halotti anyakönyvekről intézkedve kitért a holttanylevélkézés kérdésre. A 74. §. szerint holttanylevélkézés esetében a halotti anyakönyvbe való bejegyzéshez szükséges a bíróság jogerős határozatának a lakóhely szerint illetékes községi anyakönyvvezetővel, vagy a születési hely szerinti anyakönyvi hivattal való hivatalos közlése. Ilyenkor a halotti anyakönyvbe be kell vezetni a holtta nyilvánító határozatot kimondó bíróság pontos megjelölését, a határozat idejét és számát és a határozatban megjelölt vélelmezett halálozási dátumot.

A hatályos 1959. évi IV. tv a Polgári Törvénykönyvről (Ptk.) 22. §-a szerint a jogképesség megszűnése a halál beálltával történik.¹² Ennek pontos meghatározása mindig komoly nehézséget rótt az orvostudományra és a jogalkalmazóra egyaránt. Jelenleg általában az abszolút egyenes vonalú EEG lelet és az izomzat teljes atóniája olyan jelentős tények, amelyek lényegileg befolyásolják a halál beálltának nyilvánítását.¹³

III. A HOLTNAK NYILVÁNÍTÁS ÉS A HALÁL TÉNYÉNEK MEGÁLLAPÍTÁSA

A jelenlegi magyar magánjog a minden életjel nélkül eltelt meghatározott idejű huzamos távollétet kívánja meg az eltűnt személy holttanylevélkézéséhez. Ennek a Ptk. 23. §-a értelmében öt évnek kell lennie. Magyarországon az igazságügy miniszter jogkörébe tartozik a halál tényének megállapítására vonatkozó eljárás szabályozása, amely rendeleti úton történik.¹⁴ A Ptk. megkülönbözteti a holtnak nyilvánítást a halál tényének megállapításától. Míg az előzőről azokban az esetekben beszélhetünk, amikor a személy elhunytáról nem áll rendelkezésre adat,¹⁵ addig az utóbbi azokban az esetekben lehetséges, ha a halál ténye ugyan bizonyos, de annak pontos körülményei (vö. idő, hely) ismeretlenek. A halál beálltának pontos napja a halál ténye megállapításának esetében aprólékos vizsgálatot igényel, melyről a Ptk. 24. § (1) rendelkezik. Ha mégsem lehetséges pontosan megállapítani ezt az időpontot, akkor azt a jog az eltűnést követő hónap tizenötödik napjában határozza meg.¹⁶ Amennyiben a későbbiekben újabb adatok válnának ismertté a halál időpontjáról, úgy lehetőség van bírósági úton a korábban rögzített időpont megváltoztatására,¹⁷ sőt a holtnak nyilvánító határozat hatályon kívül helyezésére.¹⁸ A

¹² VILÁGHY M.–EÖRSI Gy., *Magyar polgári jog*, I. Budapest 1965. 98.

¹³ Vö. KECSKÉS L., *Magyar polgári jog. Általános rész II. A személyek joga* (Dialog Campus Tankönyvek), Budapest–Pécs 1999. 72-74.

¹⁴ Ptk. I. 15. §.

¹⁵ PK 1. sz.: A bíróság az eltűnt személyt holtnak nyilvánító határozatában a halál helyét nem állapítja meg. Ha a halál helye a bizonyítási eljárás adatai alapján ismertté válik, a halál tény megállapításának van helye.

¹⁶ Vö. Ptk. 24.§ (2).

¹⁷ Ptk. 25. § (2).

¹⁸ Ptk. 25. § (3) Ha bebizonyosodik, hogy a holtnak nyilvánított a határozatban alapul vett időpontnál később tűnt el, és a holtnak nyilvánítás feltételei nem állnak fenn, a bíróság a holtnak nyilvánító határozatot hatályon kívül helyezi. A határozat alapján beállott jogkövetkezmények – ha jogszabály kivételt nem tesz – semmivé válnak.

dolog természetéből következik, hogy ha a holtak nyilvánított előkerül, akkor a holtak nyilvánító határozat magánál a ténynél fogva semmissé válik.

A házastársat holtak nyilvánító határozat jelentős az öröklés megnyílása, illetve az életben maradt fél szabad állapota és házasságkötésre való képessége, továbbá az apaság vélelme szempontjából. Fontos azonban megjegyeznünk, hogy nem a holtak nyilvánító határozattal szűnik meg a korábbi házasság, hanem a holtán nyilvánító határozat birtokában megkötött új házasság bontja azt fel.¹⁹ Kivételet képez az az eset amikor bármelyik házasulónak tudomása van a holtán nyilvánító határozat kijelentésének valótlanságáról, azaz hogy a korábbi házastárs halála nem következett be.

IV. A HÁZASTÁRS HOLTNAK NYILVÁNÍTÁSÁÉRT FOLYÓ ELJÁRÁS A KÁNONJOGBAN

A kánonjog a házastárs holtak nyilvánításáért folyó eljárásról beszél, amiből kitűnik, hogy a hatályos egyházjog rendszerében a holtak nyilvánítás a házasságra gyakorolt jogkövetkezmények miatt fontos, nem pedig az öröklés szempontjából, hiszen ez a terület a XIX. században teljesen átkerült állami kompetenciába.²⁰ A hatályos 1983-as Egyházi Törvénykönyv (CIC) az 1707-es kánonban foglalkozik a kérdéssel.²¹ Az ott említett rendkívüli eljárás az elhunyt házastársának területileg illetékes megyéspüspöke vezetésével folyik,²² annak ellenére, hogy az 1917-es Codex iuris canonici-t kommentáló néhány neves szerző egyes esetekben megfelelőnek tartotta a jegyvizsgálatot lefolytató plébános erkölcsi meggyőződését (pl. tanúk által), az előző házastárs halálának tényéről, azaz a szabad állapotról.²³ A holtán nyilvánítási eljárás lefolytatására az eredeti házasság megkötésének helye szerint illetékes ordinárius jogosult.²⁴ A halál tényét a kánonjog szerint elégségesen igazolja hiteles világi vagy egyházi okirat: azaz halotti anyakönyvi kivonat. Más a helyzet a holtán nyilvánítás tényével, illetve a holtán nyilvánítási eljárással. Az 1707-es kánon általánosságban rögzíti az ilyen esetekben lefolytatandó el-

¹⁹ Vö. 1952. évi IV. tv. a házasságról, a családról és a gyámságról (Csjt.) 17. § (2).

²⁰ Vö. pl. Magyarországon: ZLINSZKY I., *A magyar örökösödési jog és az európai jogfejlődés*, Budapest 1877. 258-260.

²¹ 1707. kán. I. §. Ha a házastárs halálát nem lehet hiteles egyházi vagy világi okirattal igazolni, a másik házastárs csakis akkor tekinthető a házassági köteléktől szabadnak, ha a megyéspüspök holtak nyilvánítási nyilatkozatot adott ki.

2. §. Az I. §-ban említett nyilatkozatot a megyéspüspök csak akkor adhatja ki, mikor megfelelő vizsgálatok végzése után tanúk vallomásából, a közvéleményből vagy jelekből erkölcsi bizonyosságot szerzett a házastárs haláláról. A házastárs pusztán távolléte, ha hosszasan tart is, nem elegendő.

²² Vö. MELLI, R., *Il processo di morte presunta, in I procedimenti speciali nel diritto canonico* (Sudi giuridici 27), Città del Vaticano 1992. 217-224.

²³ CAPPELLO, F.M., *De Matrimonio*, Roma 1933. n. 396.

²⁴ Vö. CIC (1917) c. 1964; JULIEN, A.R., *Proof of death cases involving military personnel killed or missing as the result of war action*, in *Jurist* 6 (1946) 1-38, különösen 6. E szerző szerint egyes esetekben az új házasság megkötésének helye szerinti ordinárius is illetékes lehet az eljárás lefolytatásában, vö. uo.

járás és a felhasználható bizonyítási módokat. Legfontosabb forrás a tanúkihallgatás, a vallomások és a közvélemény. Ezekből a püspöknek döntése meghozatalához erkölcsi bizonyosságra kell jutnia az eltűnt személy halálát illetően. A CIC leszögezi, hogy a pusztán távollét a legtöbb állam polgári jogi álláspontjával szemben, nem elégséges indok a holtánnyilvánító határozat meghozatalára.²⁵ Ezt a hagyományos egyházi meggyőződést képviseli például VI. Piusz pápának (1775-1799) a prágai érsekhez címzett 1789. július 11-i levele.²⁶ Ennek az alapelvnek köszönhető, hogy az egyházi bíróság nem fogadja el az állami holtan nyilvánító bírósági határozatot bizonyító erejűnek, hanem önálló vizsgálatot rendel el. A vizsgálat megindításához azonban nem szükséges az állam által megkívánt öt év eltelte. A Szent Officium 1670. augusztus 21-e²⁷ óta többször adott ki olyan ren-

²⁵ Vö. WOESTMAN, M., *Special Marriage Cases*, Ottawa 1994. 141-144.

²⁶ Vö. AAS 2 (1910) 200. (...) *solum coniugis absentiam atque omnimodum eiusdem silentium satis argumentum non esse ad mortem comprobendam, ne tum quidem cum edicto regio coniux absens evocatus (...)*.

²⁷ (...) 1. Imprimis testis moneatur de gravitate iuramenti, in hoc praesertim negotio pertimescendi, in quo divina simul et humana maiestas laeditur ob rei de qua tractatur importantiam et gravitatem, et quod imminet poena treremium et fustigationis deponenti falsum.

2. Interrogetur de nomine, cognomine, patria, aetate, exercitio et habitatione.

3. An sit civis exterus, et, quatenus sit exterus, a quanto tempore est in loco in quo testis ipse deponit.

4. An ad examen accesserit sponte, vel requisitus: si dixerit accessisse sponte, a nemine requisitus, dimittatur, quia praesumitur mendax: si vero dixerit accessisse requisitus, interrogetur a quo vel a quibus, ubi, quando, quomodo, coram quibus et quoties fuerit requisitus, et an sciat adesse aliquid impedimentum inter contrahere volentes.

5. Interrogetur, an sibi pro hoc testimonio ferendo fuerit aliquid datum, promissum, remissum vel ablatum a contrahere volentibus, vel ab alio ipsorum nomine.

6. Interrogetur, an cognoscat ipsos contrahere volentes, et a quanto tempore, in quo loco, qua occasione, et cuius qualitatis vel conditionis existant. Si responderit negative, testis dimittatur; si vero affirmative:

7. Interrogetur, an contrahere volentes sint cives vel exteri. Si responderit esse exteros, supersedeatur in licentia contrahendi, donec per litteras Ordinarii ipsorum contrahere volentium doceatur de eorum libero statu, de eo tempore quo permanserunt in sua civitate vel dioecesi. Ad probandum vero eorumdem contrahere volentium statum liberum pro reliquo temporis spatio, scilicet usque ad tempus quo volunt contrahere, admittantur testes idonei qui legitime et concludenter deponant statum liberum contrahere volentium, et reddant sufficientem rationem causae eorum scientiae, absque eo quod teneantur deferre attestaciones Ordinarium locorum in quibus contrahere volentes moram traxerunt. Si vero responderit contrahere volentes esse cives:

8. Interrogetur sub qua parochia hactenus contrahere volentes habitaverunt, vel habitent de praesenti. Item an ipse testis sciat aliquem ex praedictis contrahere volentibus quandoque habuisse uxorem vel maritum, aut professum fuisse in aliqua Religione approbata, vel suscepisse aliquem ex Ordinibus sacris, Subdiaconatum scilicet, Diaconatum vel Presbyteratum vel habere aliud impedimentum, ex quo non possit contrahi matrimonium. Si vero testis responderit non habuisse uxorem vel maritum, neque aliud impedimentum ut supra:

9. Interrogetur de causa scientiae, et an sit possibile quod aliqui ex illis habuerit uxorem vel maritum vel aliud impedimentum etc., et quod ipse testis nesciat. Si responderit affirmative, supersedeatur, nisi ex aliis testibus probetur concludenter non habuisse uxorem vel maritum, neque ullum aliud impedimentum etc. Si vero responderit negative:

10. *Interrogetur de causa scientiae, ex qua deinde iudex colligere poterit an testi sit danda fides. Si responderit contrahere volentes habuisse uxorem vel maritum, sed esse mortuos:*

11. *Interrogetur de loco et tempore quo sunt mortui, et quomodo ipse testis sciat fuisse coniuges, et nunc esse mortuos. Et respondeat mortuos fuisse in aliquo hospitali, vel vidisse sepeliri in certa ecclesia, vel occasione militiae sepultos fuisse a militibus, non detur licentia contrahendi*

delkezést, amely a holtta nyilvánítás kérdését érintette.²⁸ Ezek közül, az eljárás menetét illetően, mind a mai napig az 1868. május 13-i rendelkezés az irányadó, amelyet 1910-ben az Acta Apostolicae Sedis-ben is közzétett a Szentszék.²⁹ A holttan nyilvánítási eljárást kezdeményező kérelmet az özvegynek szükséges benyújtania. Ezt követi az eljárás megindítása, amelyben helyet kap az özvegy esküje. A területileg illetékes megyéspüspök vezetésével folytatott vizsgálatnak ki kell terjednie a távollét tényére és helyére. Bizonyító erővel bírhat bárminemű közhite-lű okirat, amely a halál tényét igazolja (plébániai levéltár, katonai nyilvántartás, helyi hivatalos okirat).³⁰ A vizsgálat magában foglalja az eltűnt személlyel kapcsolatos alapvető, azaz a lakóhely szerint területileg illetékes plébánia anyakönyv-ében szereplő adatok összegyűjtését, illetve további kiegészítő információk elem-zését. Ennek megismeréséhez igénybe veszi az eltűnés helyének egyházi intézmé-nyi rendszerét egészen a plébániai anyakönyvezés szintjéig.³¹ Ha nem áll rendelkezésre dokumentum, úgy tanúkihallgatásokra szükségessé sort keríteni. A tanúk-nak közhite-lűeknek, és olyanoknak kell lennie, akik ismerték az elhunytat (köz-vetlen vagy közvetett ismeret). A tanúkihallgatás eredményének egybehangzónak kell lennie a tényben és a körülményekben is. Ezért a kihallgatást többször meg lehet ismételni, beleértve az új tanúk felsorakoztatásának lehetőségét. A közvetett ismeretből származó állításoknak lehetőleg az eredeti forrását is meg kell vizsgál-ni.³² Az eljárás nevesít olyan veszélyhelyeteket, amelyekben való eltűnés a halál

nisi prius recepto testimonio authentico a rectore hospitalis in quo praedicti decesserunt, vel a rectore ecclesiae in qua humata fuerunt eorum cadavera, vell, si fieri potest, a duce illius cohortis in qua descriptus erat miles. Si tamen huiusmodi testimonia haberi non possunt, Scra Congregatio non intendit excludere alias probationes, quae de iure communi possunt admitti, dummodo sint legitimae et sufficientes.

12. Interrogetur, an post mortem dicti coniugis defuncti, aliquis ex praedictis contrahere volentibus transierit ad secunda vota. Si responderit negative:

13. Interrogetur, an esse possit quod aliquis ex illis transierit ad secunda vota absque eo quod ipse testis sciat. Si responderit affirmative, supersedeatur in licentia donec producantur testes, per quos negativa coarctetur concludenter. Si vero negative:

²⁸ S. Offic. (Nankin), *Titio capto* (1865. március 22.) GASPARRI – SERÉDI, *Codicis*, IV. 256.; S. Offic., *Matrimonii vinculo* (1868. május 13) GASPARRI – SERÉDI, *Codicis*, IV. 306-309.; S. Offic., *Quemadmodum matrimonii* (1883. június 20.) Pars II. Tit. VI. Art. 4. GASPARRI – SERÉDI, *Codicis*, IV. 405-408.; S. Offic., *Ingentes bellorum* (1822. június 12.) *Archiv für katholisches Kirchenrecht* 16 (1869) 186-187.; S. Offic., *Se il Vescovo* (1865. február 1.) GASPARRI – SERÉDI, *Codicis*, IV. 254-255.; S. Offic., 1887. április 27.; S. Offic., *Ut sua christifidelium* (1890. augusztus 22.) GASPARRI – SERÉDI, *Codicis*, IV. 454-456.; S. Offic., *Humiliter expetitur* (1891. május 6.) GASPARRI – SERÉDI, *Codicis*, IV. 461-463.; S. Offic., *Huic Supremae Congregationi* (1898. július 20.) ASS 31 (1899) 253-254.; a későbbiekhez vö. *Leges Ecclesiae post Codicem iuris canonici editae*, VII. Romae 1994. 10369/465-ös jegyzet.

²⁹ AAS 2 (1910) 199-203.

³⁰ 2. Hinc ad praescriptum eorundem Sacrorum Canonum, documentum authenticum obitus diligenti studio exquiri omnino debet; exaratum scilicet ex registis parocchiae, vel xenodichii, vel militiae, vel etiam, si haberi nequeat ab auctoritate ecclesiastica, a gubernio civili loci in quo, ut supponitur, persona obicit. AAS 2 (1910) 200.

³¹ Vö. SAID, M., *De Processu Praesumptae Mortis Coniugis*, in GROCHOLEWSKI, Z.–ORTI, V.C. (ed.), *Dilexit iustitiam. Studia in honorem Aurelii Card. Sabattini* (Studi giuridici 5), Città del Vaticano 1984. 450.

³² 3. Porro quandoque hoc documentum haberi nequit; quo casu testium depositionibus supplendum erit. Testes vero duo saltem esse debent, iurati, fide digni, et qui facto proprio

tényét valószínűsíti. Ilyen a háború és a tengeri hajóút, azonban ezekben az esetekben is szükséges az eltűnés aprólékosabb vizsgálata.³³ A háborús körülmények csak akkor vehetők figyelembe, ha olyan katonáról van szó, akiről megállapítható, hogy ténylegesen részt vett a harcokban és azóta nem adott magáról életjelet, annak ellenére, hogy elégséges idő eltelt az ellenség kapitulációja óta; az aprólékos és mindenre kiterjedő nyomozás nem tudott semmi tény felmutatni az eltűnt életbenmaradása mellett; házaselete boldog volt és nincsen értelmes indok az eltűnésére; továbbá valószínű hosszúságú idő eltelte.³⁴ Egyáltalán nem elégséges viszont a halál tényének megállapításához pusztán az egyes újságokban nyilvánosságra hozott halálozási lista.

A Szentségi Kongregáció a II. világháború alatt, 1941. június 29-én újabb instrukciót tett közzé, amely a jegyesvizsgálat során, az előző házastárs halálát igazoló valamilyen hivatalos dokumentum bemutatását tette szükségessé ahhoz, hogy a plébános megengedetten közreműködhessen a házasság kiszolgáltatásánál. A hatályos Egyházi Törvénykönyv 1056. és 1066. kánonja alapján a jegyesvizsgálatot vezető papnak meg kell győződnie arról, hogy nem akadályozza semmi a házasság szentségének érvényes és megengedett kiszolgáltatását. A házasság lényegi tulajdonságai közé tartozó egységből és felbonthatatlanságból következik, hogy az újabb egyházi házasságot megkötni kívánó krisztushívőnek hitelt érdemlően bizonyítani kell előző házasságának megszűntét, azaz ebben az esetben előző házastársa halálát.³⁵ Erre elegendő lehet az állami halotti anyakönyvi kivonat (vö. 1540. kán.), vagy az egyházi holtánnyilvánító határozat bemutatása, de semmi esetre sem az állami hatóság holtan nyilvánító határozata.

Amennyiben a tanúk és a közvélemény hangsúlyosabb része, a vizsgálat során feltárt adatokkal együtt erkölcsi bizonyosságra vezetik a püspököt a halál tényéről,³⁶ úgy határozatban mondja ezt ki. Nehezebb ügyekben kérheti a Szent-szék segítségét,³⁷ ami nyilvánvalóan elsősorban nemzetközi ügyek esetében aján-

deponant, defunctum cognoverint, ac sint inter se concordati quoad locum, et causam obitus aliasque substantiales circumstantias. Qui insuper, si defuncti propinqui sint, aut socii itineris, industriae, vel etiam militiae, eo magis plurimi faciendum erit illorum testimonium. AAS 2 (1910) 200-201.

³³ (...) Alia ex rerum adiunctis pro varia absentiae causa colligi indicia sic potuerunt:

Si ob militiam abierit, a duce militum requiratur quid de eo sciat; utrum alicui pugnac interfuerit; utrum ab hostibus fuerit captus; num castra deseruerit, aut destinationes periculosas habuerit etc.

Si negotiationis causa iter suscepit inquiratur, utrum tempore itineris gravia pericula fuerint ipsi superanda: num solus profectus fuerit, vel pluribus comitatus: utrum in regionem ad quam se contulit supervenerint seditiones, bella, famae, et pestilentiae etc., etc.

³⁴ Vö. S. C. de Sacr. I iul. 1929, in AAS 21 (1929) 360.

³⁵ CAPARROS, E.–THÉRIAULT, M.–THORN, J. (ed.), *Code of Canon Law annotated. Latin-English edition of the Code of Canon Law and English-language translation of the 5th Spanish-language edition of the commentary prepared under the responsibility of the Instituto Martín de Azpilcueta*, Montréal 1993. 1053.

³⁶ 8. Fama quoque aliis adiuta adminiculis argumentum de obitu constituit, hisce tamen conditionibus, nimirum: quod a duobus saltem testibus fide dignis et iuratis comprobetur, qui deponant de rationabili causa ipsius famae: an eam acceperint a maiori et saniore parte populi, et an ipsi de eadem fama recte sentiant; nec sit dubium illam fuisse concitatam ab illis, in quorum commodum inquiratur. AAS 2 (1910) 202.

lott.³⁸ Az eljárás alapvetően adminisztratív jellegű, ebből következik, hogy a kötelekvéd alkalmazása ezekben az esetekben nem kötelező. Az ügyész beavatkozása viszont, mivel közjót érintő ügyről van szó, elengedhetetlen.³⁹ Ha nem sikerül az ordináriusnak, vagy megbízottjának erkölcsi bizonyosságra jutni az eltűnt személy halálának tényét illetőleg nem lehetséges az érseki, vagy Magyarországon, a primási bírósághoz fellebbezni, közigazgatási eljárásról lévén szó. Lehetőség van ellenben a Szentségi és Istentiszteleti Kongregációhoz való felfolyamodásra.⁴⁰

Az 1868-ban kiadott szentszéki rendelkezés óta immár több mint százharminc év telt el, amely időszak alatt számos háború és katasztrófa történt szerte a világban, különösen az I. és II. világháború eseményei, de beszélhetnénk földrengésekről, vulkánkitörésekről, szökőárról; a légi, vízi, illetve szárazföldi közlekedésben bekövetkezett katasztrófákról. Tény, hogy ezek az események komoly nehézség elé állították a jogszabályi kereteket követő hatóságokat. 1946-ban Alfred R. Julien, az USA Massachusetts államában működő brighton-i Szent János Szeminárium kánonjogász professzora alapvető elemzést tett közzé az 1868-as norma és az azt követő szentszéki instrukciók háborús helyzetben való alkalmazhatóságáról.⁴¹ Ennek alapján – és figyelembe véve az azóta eltelt fél évszázad tapasztalatát – egyértelműen látszik, hogy bár, amint korábban említettük, az egyházjog nem fogadja el az állami holttányilvánítási határozatot, mégis a II. világháborúra az egyes harcászati területeknek (szárazföldi, légi, tengeri haderő) olyan adminisztratív, illetve nyomozati bázisa jött létre, melynek az eredményei nagyban elősegíthetik a vizsgálatot folytató egyházi hatóság erkölcsi bizonyosságra való eljutását a halál tényét illetőleg.⁴² Julien professzor véleménye szerint a katonai szervezetek meglehetősen kis hibaszázalékkal informálódtak az eltűnt személyekről 1946-ig, így mindenképpen ajánlott, különösen a Szentszék hivatalos képviselőjén, vagy a tábori ordinariátuson keresztül lefolytatott információ csere az eltűntek személyéről.⁴³ Áttekintve viszont a II. világháború utáni háborús konfliktusok statisztikáját, szemmel látható, hogy ez a megállapítás még mindig nem jelenthet elégséges alapot az egyházi holttányilvánítás automatikus kimondására, hiszen nem egyszer jóval a háború befejeződése után kerültek napvilágra börtönben, vagy kórházban, illetve más eldugott helyen lévő személyekről újabb adatok. Sőt ide sorolhatók azok az esetek is, amikor a személy azonosítása nehézségbe ütközik pl. amnézia miatt.

³⁷ 10. Haec omnia pro opportunitate casuum Sacra haec Congregatio diligenter expendere solet; cumque de re gravissima agatur, cunctis aqua lance libratis, atque insuper auditis plurium theologorum, et iurisprudentum suffragiis, denique suum iudicium pronunciat, an de tali obitu satis constet, et nihil obstet quominus petenti transitus ad alias nuptias cincedi possit.

³⁸ Vö. DOHENY, W., *Canonical Procedure in Matrimonial Cases*, II. Milwaukee 1944. 609-614.

³⁹ 1430. kán. Vö. CAPARROS – THÉRIAULT – THORN, *Code of Canon Law*, 1054.

⁴⁰ CAPARROS – THÉRIAULT – THORN, *Code of Canon Law*, 1054.

⁴¹ JULIEN, A.R., *Proof of death cases involving military personnel killed or missing as the result of war action*, in *Jurist* 6 (1946) 1-38.

⁴² JULIEN, *Proof of death*, 17-29.

⁴³ JULIEN, *Proof of death*, 31, 38.

Abban az esetben, ha a holtányilvánítási eljárás pozitív eredménnyel zárul, akkor hivatalos határozat szükséges a halál tényéről, mivel az érinti a személy szabad állapotát.⁴⁴ Ezt a határozatot be kell jegyezni a megkeresztelték anyakönyvébe, ott ahol az életben maradt házastársat keresztelték. A holtak nyilvánító egyházi határozat után lehetőség van új egyházi házasságkötésre, de nem ez, hanem a halál ténye szünteti meg az első házasságot. Így, abban az esetben, ha a házastárs visszatér, az újonnan kötött házasság, mint házassági akadállyal – fenn álló házassági kötelék – kötött, érvénytelen.⁴⁵

V. ÖSSZEZÉS

A fentiek alapján világosan kitűnik, hogy a holtányilvánítás magánjogi és kánonjogi szabályozása között alapvető elméleti és eljárási különbség van. A magyar magánjog a társadalomban tevékenykedő egyes személyek közötti viszonyok normatív és konfliktus megoldó rendezésére törekszik a jogbiztonság elvének szem előtt tartásával. Éppen ezért meghatározott idő intervallum elteltéhez köti a holtányilvánítási eljárás megindíthatóságát, és nem fogadja el a kánoni holtá nyilvánító határozatot. Így ugyan tartalmi szempontból elmarad a tényeket és a körülményeket aprólékosan elemző vizsgálat, de elkerülhetővé válik az elhúzó jogbizonytalanság, különös tekintettel az újabb házasság megkötésére nézve. Ezzel egyúttal azonban a jogalkotó az eltűnt házastárs jogait is védi, amikor nem elégszik meg a holtak nyilvánító határozat kimondásával a szabad állapot elnyeréséhez, hanem az előző házasság felbomlását az újabb házasság megkötéséhez kapcsolja. A kánonjog saját szakrális jogrendjének alapelvéből indul ki, amely a házasságot felbonthatatlannak és szentségnek tekinti. Ezt a felbonthatatlanságot védi az a részletekbe menő nyomozás, amelynek a holtányilvánító határozatot kimondót el kell vezetni arra az erkölcsi meggyőződésre, hogy az eltűnt személy ténylegesen nem él. Logikus azonban, hogy ez a nyilatkozat nem elsődlegesen időtávhoz, hanem a tények és a körülmények lelkiismeretes elemzéséhez kötődik. A kétfajta (állami – egyházi) holtak nyilvánító eljárás alapvető különbözőségéből fakad az eredményben való eltérés lehetősége. Egyedi problémát jelent a holtányilvánított házastárs visszatérte, mivel a magyar magánjogban ebben az esetben nem áll vissza a holtányilvánító határozat birtokában új házasságot kötő fél korábbi házassági köteléke, ennek azonban nincs hatása a szentségi házasságra. Nyilvánvaló azonban, hogy az egyházi jogalkotó nem élhet a holtak nyilvánító határozat miatt a fenn álló kötelék esetleges felbontásával, mert az ellentétben állna a házasság szentségi jellegével.

⁴⁴ 1400. kán. Vö. CIC (1917) c. 1552. §. 2.

⁴⁵ ERDŐ P., *Egyházjog* (Szent István könyvek 7), Budapest 2003. 533.